

Είναι εφικτή μια εξέγερση στην Ελλάδα σήμερα;

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΟΥ ΠΥΡΟΔΟΤΟΥΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

■ ΤΟΥ **Αντώνη Ανδρουλιδάκη**

Αν ο αναγνώστης δεν έχει κάτι καλύτερο να κάνει και θέσει στον εαυτό του το ερώτημα «Ποιός είμαι;» είναι βέβαιο ότι η απάντηση θα αποκαλύψει, μεταξύ άλλων, και διάφορες αυτοπεριγραφές που θα αναφέρονται στη συμμετοχή του σε διάφορες ομάδες. Οι «ομολογίες» αυτές θα είναι είτε ρητές του στυλ «είμαι μέλος του ΣΥΡΙΖΑ» (sic) ή «Ολυμπιακός» (ξανά sic) είτε κάπως έμμεσες, συναρτημένες με την απασχόληση (π.χ. είμαι Δημόσιος Υπάλληλος ή αρχιτέκτονας ή εργάτης ή... αφεντικό σε δικό μου ψιλικάτζίδικο), με το φύλο (π.χ. είμαι γυναίκα ή -ας είμαστε προσεκτικοί- είμαι ωραία γυναίκα) ή με την εθνικότητα (π.χ. Είμαι Έλληνας/ίδα).

Σε γενικές γραμμές αυτή είναι η ιδέα της Κοινωνικής Ταυτότητας, που προέρχεται από τη συμμετοχή του ατόμου σε μια κοινωνική ομάδα/συλλογικότητα. Αυτή η Κοινωνική Ταυτότητα μαζί με την Προσωπική Ταυτότητα (ψηλός, χοντρός, γελαστός ή μουρτζούφλης κλπ) συνιστούν αυτό που θα έλεγε κανείς Εαυτό... ή Self όπως λένε οι ελληνόφωνοι.

Τι σχέση όμως μπορεί να έχει αυτή η κάπως δασκαλίστικη εισαγωγή με το ερώτημα που θέτει ο τίτλος; Έχει, και εξηγούμαι αμέσως!

Ήταν μόλις το 2008, τη χρονιά του καθ' ημάς «Δεκέμβρη», που τρεις ερευνητές οι Tom Postmes, Martijn van Zomeren και Russell Spears διενήργησαν μια έρευνα-μελέτη (μετα-έρευνα) με βάση 180 μελέτες συλλογικής δράσης. Αφορμή τους τα γεγονότα της λεγόμενης «αρabisκής άνοιξης» και στόχος τους να εντοπίσουν τις κυρίαρχες κοινωνιοψυχολογικές συνθήκες που πυροδοτούν τα φαινόμενα της Συλλογικής Δράσης. Με άλλα λόγια, να απαντήσουν στο ερώτημα -που δεν θέτει το ΚΚΕ- «πότε επιτέλους ωριμάζουν αυτές οι γαμημένες οι συνθήκες;». Πότε, δηλαδή, μια ομάδα ανθρώπων, μια συλλογικότητα, αναλαμβάνει δράση με σκοπό την ενίσχυση της κατάστασης - θέσης της; Για να είμαστε και επιστημονικά σοβαροί, οι τρεις επιστήμονες έθεσαν το ερώτημα: Ποιες είναι οι αναγκαίες συνθήκες στις τρεις βασικές μεταβλητές, (1) την αδικία/στέρση που υφίσταται η ομάδα, (2) την ταυτότητα της και (3) την πιθανή αποτελεσματικότητα του στόχου της, που χρειάζεται να προϋπάρχουν για να οδηγούν στη συλλογική δράση;

Στο άρθρο τους λοιπόν αυτό, πρότειναν ένα ολοκληρωμένο μοντέλο που συσχετίζει αυτούς τους τρεις προγνωστικούς παράγοντες με την ανάληψη συλλογικής δράσης.

Το μοντέλο έχει μια ενδιαφέρουσα και σημαντική παραδοχή. Σημαντική, όχι μόνο για τον ρόλο της στην επιστημονική και έγκυρη διαμόρφωση του προτύπου, αλλά και για λόγους που μπορεί κανείς να αρχίσει κάπως να φαντάζεται. Η «μικρή» αυτή παραδοχή λέει ότι οι άνθρωποι τείνουν να ανταποκρίνονται σε υποκειμενικές

καταστάσεις στέρησης, αδικίας κλπ, οι οποίες μπορεί να απορρέουν ή και όχι από την αντικειμενική φυσική και κοινωνική πραγματικότητα. Δηλαδή οι άνθρωποι τείνουν να αναλαμβάνουν ή όχι Συλλογική Δράση με βάση την υποκειμενική αντιληπτή τους πραγματικότητα και όχι την «πραγματική» πραγματικότητα. Άρα, αν οι συστημικοί μηχανισμοί χειραγώγησης, η κοινωνική μηχανική, μπορεί να διαμορφώνει την αντιληπτή υποκειμενική πραγματικότητα των ανθρώπων, τότε αυτοί ακριβώς οι συστημικοί μηχανισμοί μπορούν να «αποφασίζουν» τη Συλλογική Δράση

ή τη μη δράση. Αν η αντιληπτή πραγματικότητα είναι άδικη τότε έχουμε εξασφαλίσει μια από τις τρεις προϋποθέσεις δράσης. Αν η αντιληπτή πραγματικότητα δεν είναι και τόσο άδικη, γιατί, παραδείγματος χάριν, φταίμε αφού «όλοι μαζί τα φάγαμε» ή «όλοι μαζί ρυπάναμε τον Σαρωνικό» και άρα «δικαιώς πληρώνουμε», πάει περίπατο η πρώτη αναγκαία συνθήκη για την ανάληψη Συλλογικής Δράσης.

Αλλά, ας δούμε λίγο αναλυτικότερα τις τρεις βασικές συνθήκες - προαπαιτούμενα ανάληψης Συλλογικής Δράσης.

1. Αντιληπτή στέρηση / αδικία

Εδώ θα χρειαστούμε τη βοήθεια της Θεωρίας Σχετικής Στέρσης. Η θεωρία αυτή επικεντρώνεται σε μια υποκειμενική κατάσταση αδικίας και στέρησης, που προκαλεί στη θιγόμενη υποτελή ομάδα μια άδικη μειονεκτική κατάσταση σε σύγκριση προφανώς με μια άλλη κυρίαρχη ομάδα. Ο αναγνώστης ας κάνει τις ανάλογες συνεπαγωγές - παραλληλισμούς, αναγνωρίζοντας στην ελληνική πραγματικότητα την κυρίαρχη και την αδικούμενη - μειονεκτούσα ομάδα. Με βάση τη θεωρία αυτή, τα συναισθήματα που προκύπτουν από την αντιληπτή σχετική αδικία -σε σύγκριση με την κυρίαρχη ομάδα- θα ενθαρρύνουν τη συλλογική δράση, στοχεύοντας στην αποκατάσταση της άδικης στέρησης που υφίσταται η υποτελής ομάδα. Επαναλαμβάνουμε: Ναι, θα ενθαρρύνουν τη Δράση, στο βαθμό που

η αντιληπτή αδικία «είναι» αντιληπτή αδικία και όχι το αντιληπτό δίκαιο αποτέλεσμα των επιλογών μας, αφού «εμείς φταίμε που όλοι μαζί τα φάγαμε!». Και όλα αυτά είναι εντελώς αντιληπτά, δηλαδή υποκειμενικά και άρα και πιθανόν χειραγωγήσιμα, στον βαθμό που «κάποιος» μπορεί να «φτιάχνει» τις αντιλήψεις μας. Ο βαθμός εμπλοκής του κάθε μέλους της μειονεκτούσας συλλογικότητας στη Συλλογική Δράση, εξαρτάται προφανώς από διάφορους παράγοντες και κινείται μέσα σε ένα ευρύ φάσμα από την απόλυτη αδράνεια και παθητικότητα μέχρι την ακραία επαναστατικότητα. Εκείνο όμως που έχει σημασία είναι ότι με βάση τη μελέτη αυτή, των Postmes, Zomeren και Spears, επιβεβαιώθηκε ότι, πράγματι, οι επιπτώσεις της αδικίας προκαλούν την συλλογική δράση... αρκεί βέβαια η αδικία να γίνεται αντιληπτή.

2. Αντιληπτή αποτελεσματικότητα

Ο δεύτερος παράγοντας - συνθήκη τον οποίο διερεύνησαν οι μελετητές ήταν η Αντιληπτή Αποτελεσματικότητα, δηλαδή οι πιθανότητες επιτυχίας του εγχειρήματος. Διότι στις μέρες μας, της θεοποιημένης αποτελεσματικότητας, κανείς δεν είναι τόσο ήρωας να πάει να σκοτωθεί για μια αποτυχία. Διότι ως γνωστόν «αξίζει φίλε να ζεις για ένα όνειρο, αλλά όχι να σε κάψει κι η φωτιά του!». Καλύτερα, πήγαινε γράψου στον ΣΥΡΙΖΑ.

Οι μελετητές δηλαδή κατέληξαν, εν προκειμένω, στο συμπέρασμα ότι εκτός της αντιληπτής αίσθησης της αδικίας, οι εξεγερόμενοι πρέπει να διαθέτουν τους αντικειμενικούς πόρους που είναι απαραίτητοι για τη Συλλογική Δράση. Και πόροι σημαίνει οικονομικοί - υλικοί πόροι, συναισθηματικοί - ψυχικοί πόροι, πνευματικοί πόροι κλπ. Αυτή η ύπαρξη των πόρων διαμορφώνει και τις υποκειμενικές αντιληπτές προσδοκίες για την επίτευξη ή όχι του στόχου. Στα εύλογα πιθανά ερωτήματα, αν στις ανά καιρούς επαναστάσεις - εξεγέρσεις κλπ οι επαναστάτες διέθεταν πράγματι κάθε φορά αυτούς τους απαιτούμενους πόρους, η απάντηση είναι ότι ναι, αντιληπτά -τουλάχιστον- τους διέθεταν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ή με άλλα λόγια έτσι αντιλαμβάνονταν - πίστευαν.

3. Κοινωνική ταυτότητα

Η τρίτη συνθήκη, σύμφωνα με την μετα-μελέτη αυτή, είναι η κοινωνική ταυτότητα. Με βάση την ειδικότερη θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας, και σε συνέχεια των όσων αναφέραμε εισαγωγικά, οι άνθρωποι προσπαθούν να πετύχουν, αλλά και να διατηρήσουν, μια θετική κοινωνική ταυτότητα συνδεδεμένη με την ιδιότητα τους ως μέλη της εκάστοτε ομάδας - συλλογικότητας. Μέσα από την Κοινωνική Ταυτότητα οι άνθρωποι επιθυμούν να αντλούν, εύλογα, αυτοεκτίμηση και γι' αυτό ακριβώς η έννοια της κοινωνικής ταυτότητας είναι σε σταθερή αλληλεπίδραση με την Κοινωνική Ταυτότητα. Έτσι, για παρά-

δειγμα, μπορεί κανείς να αυτοπροσδιορίζεται π.χ. ως «φίλαθλος του Ολυμπιακού» αν θεωρεί ότι μέσα από αυτήν την κοινωνική ταυτότητα, την αίσθηση του ανήκειν στην «Ομάδα του Ολυμπιακού», αυξάνεται η αυτοεκτίμηση του. Και τώρα μπορεί ο αναγνώστης να αντικαταστήσει την φράση «Ομάδα του Ολυμπιακού» και να βάλει στη θέση της όποια άλλη κοινωνική ταυτότητα -από τις διαθέσιμες στο ελληνικό κοινωνικό σούπερ μάρκετ- και να σκεφτεί αν ο ίδιος, με τη συμμετοχή του σ' αυτή τη συλλογικότητα, αντλεί πράγματι αυτοεκτίμηση... ή μήπως μειονεξία. Πολύ περισσότερο μπορεί να σκεφτεί τι συμβαίνει με τη συμμετοχή του στην «ελληνική ταυτότητα» ή ακόμη περισσότερο στην «εργατική - ταξική του ταυτότητα». Για να το πούμε πιο καθαρά, «ο Τιτανικός» και η «διεφθαρμένη χώρα» του ΓΑΠ ηχούν ακόμη στα αυτιά των «υπερήφανων Ελλήνων», για να μην αναφέρουμε τις καθημερινές επί δεκαετίες ομιωγές του στυλ «μόνο εδώ συμβαίνουν αυτά», «γίναμε διεθνώς ρεζίλι», «με μια βροχή διαλύεται το κράτος» (που όμως στην καταστολή μια χαρά κρατεί) ή οι «ζήτουλες της Ευρώπης» κλπ αυτομαστιγωτικά στερεότυπα που απομείωσαν κρίσιμα τα επίπεδα αυτοεκτίμησης της ελληνικής κοινωνικής ταυτότητας. Για δε την ταξική ταυτότητα -ποιά είναι αυτή;

Τι συμβαίνει λοιπόν όταν η κοινωνική ταυτότητα είναι μειονεκτική όπως εν προκειμένω; Η θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας προτείνει τρεις πιθανές μεταβλητές:

α) τη διαπερατότητα των ορίων ανάμεσα στην κυρίαρχη και στην κυριαρχούμενη ομάδα, έτσι ώστε αν για παράδειγμα τα όρια αυτά είναι διαπερατά, διασπάσιμα, μπορεί κάποιος μέλος της κυριαρχούμενης ομάδας να «δραπετεύσει» και να αλλάξει «πίστα» προσκολλούμενο στην κυρίαρχη ομάδα (ονόματα δεν λέμε, υπολήψεις δεν θίγουμε)

β) τη νομιμότητα - νομιμοποίηση των διομαδικών δομών, ή με άλλα λόγια τη νομιμοποίηση του κοινωνικού συστήματος, η οποία εν προκειμένω -και παρά την ανά περιόδους σχεδόν πλήρη απονομιμοποίηση- καλά κρατεί, μέσω του «θεάτρου» της ολιγαρχικής «δημοκρατίας» που παριστάνει την αντιπροσωπευτική.

γ) τη σταθερότητα αυτών των σχέσεων.

Συνοπτικά, για να προκληθεί Συλλογική Δράση, σε περίπτωση μειονεκτούσας Κοινωνικής Ταυτότητας, προϋπόθεση είναι α) να μην είναι εύκολη η μεταπήδηση από την υποτελή στην κυρίαρχη ομάδα, β) να μην έχει ισχυρή νομιμοποίηση η κυρίαρχη ομάδα και γ) οι σχέσεις μεταξύ των δύο ομάδων να είναι ασταθείς.

Λοιπόν, αγαπητέ αναγνώστη, τί πιστεύεις; Είναι εφικτή μια εξέγερση -με όρους καθεστωτικής αλλαγής- στην Ελλάδα σήμερα; Οι θεωρητικές προϋποθέσεις εκπληρώνονται; Κι αν όχι, τι χρειάζεται να γίνει για να «ωριμάσουν»;